

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL

NÚMERO 41 / SEGONA ÈPOCA / JUNY DE 1998

**Consell Insular
de Mallorca**

alimara

Núm 41

Segona Època, juny de 1998

Edita: Consell Insular de Mallorca
Redacció: Servei d'Acció Social i Sanitat
General Riera, 67
07010 Palma
Tel.: 971 76 07 62
Fax: 971 76 19 52

Portada: **Bernat Crespí**

Maquetació
i impressió: Gràfiques Son Espanyolet

Dipòsit Legal: PM - 128 - 1987

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

UN MODEL D'INTERVENCIÓ SOCIAL EN LA UDSE-NATZARET: *La reestructuració del sistema cognitivo-normatiu dels menors*

Bàrbara Rosselló,
psicòloga clínica;
Andrés Barceló,
psicòleg social

El terme socialització s'ha utilitzat per referir el procés pel qual un individu és moldejat per adequar-se a la societat a la que pertany. Per això, els models tradicionals s'han basat en les idees de control extern: el nin és considerat com una criatura ignorant, passiva, moldejable, preparada per ser conformada per la societat segons un model predeterminat.

En contraposició, les teories freudianes consideren el nin com un ésser que neix amb un seguit d'instints i desitjos, fàcilment dominats per les emocions i amb escassa capacitat per reprimir o retardar la gratificació, per la qual cosa la societat seria el procés disciplinari que reprimeix l'infant segons les conveniències comunament acceptades.

Lluny d'ambdues concepcions, el model de mutualitat (Schaffer, 1984) concep el nin com un participant actiu en el seu propi desenvolupament social, especialment pel que fa a les relacions pares-fills.

El procés de socialització en la infància i adolescència es fonamenta en una sincronia i cooperació amb la conducta parental i amb les conductes d'altres nins.

Hi ha nombrosos factors de risc identificats en l'ambient familiar que són causa tant de patrons de conducta antisocial com d'un retard en la categorització del món social.

Quant a la relació pares-fills, cal recordar les investigacions de Tamplin (Hinde i Tamplin, 1983) que, com molts altres, han trobat una correlació entre determinats patrons de conducta agressiva vers altres companys amb determinat tipus de relacions mare-fill (relacions pobres amb la mare).

Un aspecte interessant de la socialització, pel fet que es demostra fonamental en els processos d'adaptació social dels menors en un futur, el constitueix el procés d'estructuració normatiu-cognitiva.

Aquest procés consisteix en l'assimilació de normes socials, és a dir, de patrons de conducta, dins els paràmetres de la legalitat, la urbanitat, la cooperació i el respecte medioambiental.

L'aprenentatge de les característiques essencials d'aquestes quatre categories -no són les úniques- de normes socials, són indispensables perquè qualsevol persona pugui escometre un procés d'adaptació social.

D'altra banda, és característic dels nins amb relacions paterno-filials desestructurades (Montagner i altres, 1984; Lutkenhaus, 1984; Furth, 1980) mostrar un seguit de conductes antisocials manifestades per una elevada agressivitat, poc respecte per les normes socials, conductes delictives, etc.

Un altre factor que influeix en el procés de socialització és el desenvolupament cognitiu. Les explicacions infantils de l'ordre social són clarament limitades i progressen paral·lelament al desenvolupament dels estadis evolutius del nin. No obstant, en famílies en les que predomina un ambient empobrit de relacions paterno o materno-filials, el desenvolupament cognitiu es veu frenat en gran mesura (Jahoda, 1984) i també pel mateix motiu, el desplegament de l'adequada comprensió de l'estructura social.

Aquesta immaduresa cognitiva, representada en bona part per l'absència de categorització de l'estructura de normes socials, torna a tenir com a causa la família.

Les creences normatives s'aprenen durant el procés de socialització i la seva interiorització difereix d'un individu a un altre d'acord amb multitud de variables socials i particularment familiars. Schwartz (1978) investigà el fet que la predicció de l'altruisme és més encertada en persones que mostren una estructura cognitiva de normes estable.

Objectiu i importància de l'estructuració cognitivo-normativa dels menors acollits a la UDSE (Unitat de Primera Acollida i Diagnòstic Socioeducatiu). La importància que els menors disposin d'una estructuració cognitiva mínima de les normes socials és fonamental per una raó òbvia: l'objectiu de molts dels menors ingressats en la UDSE és l'elaboració d'un informe diagnòstic socioeducatiu que ajudi a la seva derivació i sortida.

Des del punt de vista de la importància d'aquest informe -que ha de ser realitzat en les condicions de màxima estabilitat social del menor perquè sigui el més adequat possible- és fonamental l'existència de patrons de conducta social normalitzats.

Quan un menor no s'adapta al grup mostra constants conductes agressives o retretes; fuig del centre; no va a l'escola; incompleix les normes del centre; no accepta la disciplina domèstica dels pisos, etc. Això dificulta molt l'elaboració de propostes adequades de derivació, per la qual cosa és obligació del centre establir el clima social i d'estabilitat emocional bàsics que permetin l'elaboració d'una proposta objectiva i mínimament influïda per aquesta desestructura psíquica present en el menor, com a conseqüència de la situació familiar viscuda amb anterioritat al seu ingrés en el centre.

Desenvolupament social dels menors del centre d'acollida.

Pràcticament tots els menors que ingressen al Centre d'Acollida Natzaret provenen de famílies en les que es donen els factors de risc de la desestructuració normativa:

- * Escasses relacions mare-pare/menor
- * Agressivitat familiar
- * Permissivitat de conductes desadaptades i, fins i tot, delictives
- * Maltractament físic o psíquic i abusos
- * Abandonament continuat

* Manca d'assistència escolar.

La conseqüència és que els menors presenten una desestructura normativa definida en un patró característic i comú, més o menys marcat segons la història familiar, i que es correspon amb els següents factors:

* Immaduresa cognitiva quant als estadis del desenvolupament.

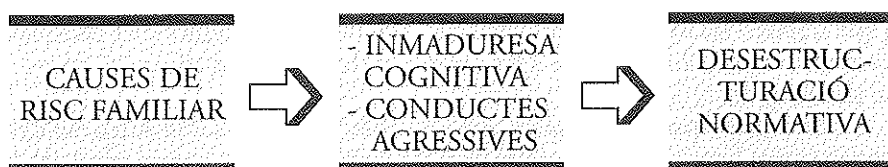
* Absència de normes bàsiques i de rutines diàries: hàbits d'higiene, disciplina escolar, hàbit d'estudi, etc.

* Individualisme i agressivitat en el joc.

* Insuficiència de normes urbanes (desconeixement de senyals bàsics de trànsit; com anar en bus, etc.).

* Absència de conductes altruistes (solidaritat, cooperació amb companys, etc.).

* Incompliment sistemàtic de les normes imposades pels adults.

Com hem apuntat abans, hi ha moltes categories de normes socials que es troben desestructurades en els menors acollits a la UDSE, ja que si bé tots tenen factors de risc social, no sempre són els mateixos i per això les desestructures cognitivo-socials tampoc no són sempre les mateixes.

Vers un model d'intervenció social en la Unitat de Primera Acollida i Diagnòstic Socieducatiu (UDSE) Natzarret.

Un denominador comú als menors acollits a la UDSE és la presència d'una desestructura normativa produïda tant per la immaduresa cognitiva com per la presència de patrons de conducta agressiva. En més o menys mesura, durant l'any 1995 (primer any del programa gestionat per la Fundació Natzarret) s'observà en la totalitat dels menors l'absència de patrons normatius consistents. Les conseqüències bàsiques d'aquesta desestructura cognitivo-social dels menors eren:

* Dificultats d'organització dels pisos

* Excessiu nombre de fuïtes del centre

* Excessiu nombre de fuïtes escolars

* Impossibilitat d'establir classes de reeducació per a menors amb importants retards escolars

* No obediència de les normes imposades pels adults

* Excessiu nombre de desperfectes en el Centre

* Estructures grupals basades en l'existència d'un líder fort que impossibilitava el treball de psicòlegs i educadors.

L'anàlisi individual dels menors acollits revelà dues categories de desestructuració cognitiva:

En primer lloc, la dels menors amb edats inferiors als set/vuit anys, que presentaven un patró característic de problemes emocionals, ansietat, desnutrició, absència d'escolarització, etc., la urgència òbvia de la qual propicià la

creació d'un programa d'intervenció mèdico-psicològic tendent a normalitzar quant abans millor les situacions dels menuts.

En segon lloc, i dins el grup que ens ocupa, en el grup de nins més grans de vuit anys, hi havia fortes deficiències en l'estructura cognitiva de les normes socials que no només es manifestaven dins el centre, sinó que també s'estenien a les escoles i a les sortides a la ciutat.

Es va procedir a l'anàlisi de les categories de normes desestructurades i s'elegiren quatre categories per iniciar un projecte d'intervenció:

- **La legalitat:** Són aquells conjunts de normes que serveixen com a referència als menors per saber quan quelcom està bé o està malament. Fan referència tant a les normes internes que regeixen la convivència en el centre (horaris, esment dels objectes, escolarització, estudi, etc.) com a les normes externes que regeixen la legalitat vigent (no robar, no consumir drogues ni traficar amb elles, etc.).

- **La urbanitat:** El conjunt de normes acceptat pel conjunt de la societat i que regeixen les relacions interpersonals. Van des de les normes d'ús personal com el vestit o la higiene, fins a les normes interpersonals d'educació, respecte als altres, etc.

En aquest apartat hi estarien incloses també les normes d'ús urbà, des del coneixement i respecte a les normes de transeünts (semàfors, passos zebra, etc.) fins a les normes de conducta sol·licitades en determinats ambients socials (silenci en biblioteques i museus, ús de les papereres públiques, respecte al mobiliari urbà, i fins i tot evitar activament que altres persones incompleixin aquestes normes essent ells presents).

- **La cooperació:** Les normes que regeixen la cooperació social són les que fixen les bases de l'altruisme, que té un clar inici domèstic. Evitació de conductes agressives d'altres nins, acceptació dels menors que acaben d'arribar, ajut en els problemes domèstics dels pisos del centre (fer el llit dels petits o ajudar a vestir-los), participació en els jocs, evitar el lideratge carismàtic, col·laboració amb psicòlegs i educadors en la prevenció de l'incompliment de les normes de legalitat, etc.

- **El respecte medioambiental:** Una quarta categoria de les normes socials fan referència a la realitat econòmica i social del segle XX. La necessitat de reciclar materials, el respecte als animals i el coneixement de l'existència d'espècies en perill d'extinció, l'estalvi d'aigua i energia, el respecte pels espais verds, etc.

Són normes que a molts semblen secundàries però que cada cop tenen més importància en el desenvolupament econòmic i social.

Un cop establertes les categories de normes socials sobre les que es pretenia intervenir, es desplegà un programa d'intervenció social destinat a què tots els menors trobassin en el centre un model estructurat i consistent que aglutinàs les quatre categories de forma constant i permanent.

Alguns conjunts de normes, com veurem, s'han de treballar des de la pròpia organització del centre de forma que els menors, en ser acollits, es trobin amb un sistema fortament establert i que tots els altres menors respecten.

Altres, contràriament, s'han de treballar des de la dinàmica de grups diària, des d'activitats específicament programades o fins i tot des de les rutines dels pisos.

Dos eixos del model d'intervenció: normes apreses per la convivència en el centre i normes apreses en les activitats de grup.

A.- Normes apreses a través de la convivència en el grup

Aquestes normes habitualment s'aprenen per modelatge, és a dir, veient com altres menors les compleixen i imitant-los, i a través d'un adequat sistema de reforç dels educadors (per exemple, quan un menor acollit de nou veu com altres menors preparen la seva pròpia roba per al dia següent, ell tendeix a imitar la mateixa conducta i si no serà reforçada per l'educador que l'instarà a què imiti els altres companys).

Passa, però, que perquè el modelatge sigui efectiu és necessari en primer lloc que aquests patrons de conducta existeixin en el centre; en segon lloc que siguin consistents (que s'apliquin sempre en les mateixes situacions i per a tots); i, en tercer lloc, que siguin coherents (que tots els psicòlegs i educadors els apliquin igualment).

Per això es va procedir a crear un seguit de manuals destinats a formar els educadors en la consistència del seu treball i en la necessitat de coherència, tals com rutines i disciplina en els pisos, règim disciplinari del centre, homologació dels premis i càstigs per a les conductes iguals, i establiment de sessions periòdiques per revisar aquestes normes.

El resultat va ser que a finals de 1995 ja existia en la UDSE-Natzaret un sistema coherent de normes per fer front d'una manera eficaç a la desestructuració normativa dels menors que posteriorment anaven ingressant.

B.- Les normes apreses a través de les activitats de grup

Una bona part del sistema normatiu de les quatre categories en les que es basa el model d'intervenció, no és possible aprendre-les a través de la convivència diària en el centre, sinó que és necessari programar activitats especialment encaminades a l'aprenentatge d'aquestes normes.

Per això, s'elabora un pla d'activitats programades d'acord amb els objectius específics. Així, cada activitat té sempre dos o tres factors que es treballen de forma particular (un passeig pel barri pot tenir com a objectiu aprendre a creuar semàfors en verd, els passos de vianants i aprendre a tornar al centre d'acollida en autobús; una activitat de murals pot tenir com a factors de treball cooperar amb altres companys com passos necessaris i previs abans de col·locar les figures en el mural, i així successivament). En cada activitat s'avalua cada participant d'acord amb els objectius del treball, guardant registres de la seva evolució dins el grup.

Una de les activitats és aconseguir que tots els menors aprenguin l'estructura de normes com a base per a la convivència. Per això, es pretén programar-les sobre la base de quatre categories o àrees de treball social:

1. **Activitats educatives:** S'hi inclouen tant les hores de repàs escolar (suport educatiu) com totes les activitats relacionades amb l'esport i les arts plàstiques (ceràmica, murals, pintura, teatre, fang, etc.).
2. **Activitats externes:** Es diferencien dos tipus d'activitats:
 - a) **Activitats d'integració.** Suposen l'aprofitament dels recursos del barri i la integració dels menors acollits amb altres de la comunitat.

En qualsevol cas, cal dir que aquests tipus d'activitats, fonamentals per als centres d'internament institucional, són només part del programa de socialització en el Centre de Primera Acollida ja que els menors que entren en un programa institucional des de l'ambient familiar tenen prioritats que no tenen els menors derivats a centres després d'uns quants mesos de procés diagnòstic. (I és aquí on cobra més importància l'estabilitat emocional després de possibles processos traumàtics l'estructuració d'un sistema de normes, l'escolarització, el mateix informe diagnòstic, l'aprenentatge de la col·laboració social i, per suposat, l'eliminació dels típics patrons de comportament agressius que dificulten qualsevol intervenció sobre els menors).

b) Activitats de socialització. Serien aquelles en les que es persegueixen les finalitats d'estructuració normativa abans esmentada. (Excursions al camp, a la platja o a la muntanya, visites a museus, a fires, campaments d'estiu, etc.).

3. **Activitats medioambientals**. En aquesta categoria incloem activitats relacionades amb el coneixement i la conservació del mediambient: jardineria, visites a institucions com la policia municipal o els bombers, on han rebut xerrades de prevenció; visites a granges, a parcs naturals, activitats de reciclatge, etc.).
4. **Activitats d'intervenció grupal**. Encara que totes les activitats programades tenen uns objectius d'aprenentatge social perfectament clars, hi ha aspectes de la socialització que són més difícils d'aprendre durant el desenvolupament de certes tasques. És el cas de l'acceptació dels menors nous en els grups existents. En aquestes aïllades s'organitzen activitats de dinàmica de grups que han demostrat una eficàcia extrema en els menors, la resposta dels quals pràcticament immediata serveix tant per suavitzar tensions entre ells com per acceptar els menors nous, o conèixer-se millor. En aquestes sessions es realitza modelatge de conductes davant del grup amb resultats sorprenents per a la resta del grup.

La programació de les activitats en aquesta estructura de quatre categories normatives ha aconseguit excel·lents resultats de cara als objectius següents:

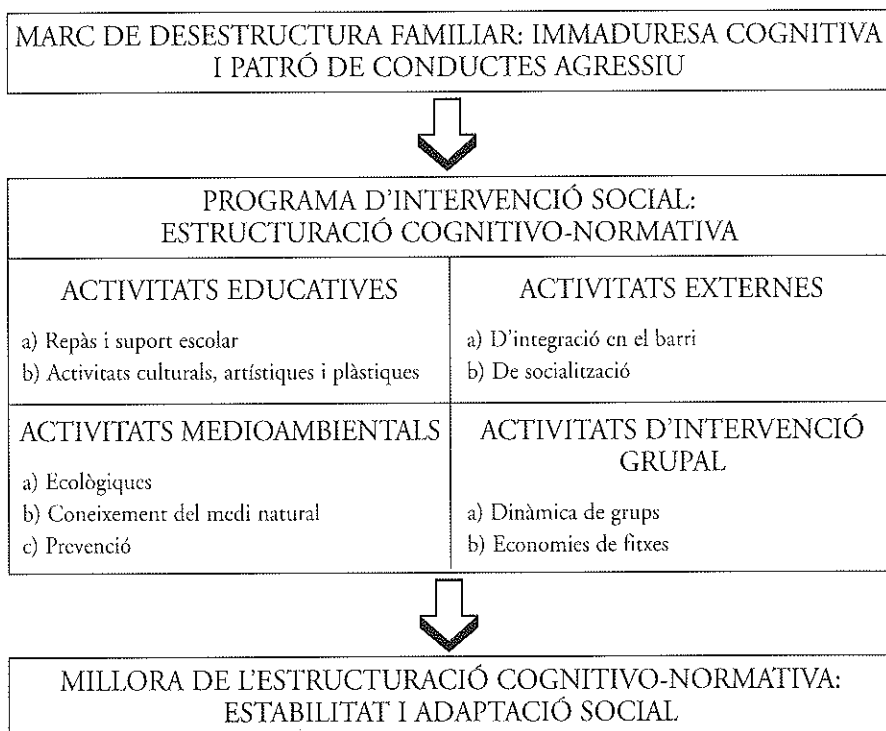
- Estabilitzar els menors procedents d'ambients desestructurats;
- Donar suport a la maduració cognitiva i a la introspecció d'estructures de normes socials;
- Reduir patrons de conducta agressius que dificulten l'inici de l'informe diagnòstic i milloren el pronòstic en la derivació;
- Suplir, fins allà on sigui possible, les mancances d'adaptació social generades o comparades per les famílies de procedència.

Per últim, cal ressenyar que el programa de primer acollida està dissenyat, per bé o per mal, per a una durada de 72 hores i el de diagnòstic per a tres mesos.

Aquesta limitació del temps teòric de permanència a la UDSE fa difícil qual-sevol model d'intervenció social a mitjà termini, ja que per definició el centre és d'estada curta i els objectius establerts ens hem de plantejar que també són a curt termini.

Això implica que els models d'intervenció social a llarg termini (integració en el barri, intervenció clínica a llarg termini, prevenció del fracàs escolar, reeducació, etc.), s'han de circumscriure bé als centres d'internament temporal, bé als acolliments familiars i, per això mateix, fora de l'abast de la UDSE.

Per acabar, cal dir que aquest programa està destinat als menors d'edats compreses entre els 7 i 13 anys. El grup de menors d'edats inferiors a 7 anys i el grup d'edats superiors a 14, per les seves particularitats clíniques i socials, són objecte de dos programes específics.

BIBLIOGRAFIA

- Furth, H.G. (1980). El mundo de los adultos: concepciones sociales de los niños. *New York: Elsevier.*
- Hinde, R.A. y Tamplin, A. (1983). Relaciones entre interacción madre-hijo y conducta en pre-escolar. *British Journal of Development Psychology.*
- Jahoda, G. Niveles de pensamiento social y lógico-matemático: su naturaleza e interrelaciones. *British Journal of Development Psychology.*
- Lutkenhaus, R. (1984). Placer derivado del dominio en niños de tres años: su función para la persistencia y la influencia de la conducta materna. *International Journal of behavioral Development.*
- Montagner, H. et al. (1984). Desarrollo de la temprana interacción de pares. *Cambridge University Press.*
- Schaffer, H.R. (1984). Técnicas de control parental en el contexto de la teoría de la socialización. *Cambridge University Press.*
- Schwartz, S.H.(1978). Inestabilidad temporal como regulador de la relación actitud-conducta. *Journal of Personality and Social Psychology.*